

mu'âşır fi Mısr, I, *Tâhâ Hüseyin* (Kahire 1975); Abdülmecid Abdüsselâm el-Muhesib, *Tâhâ Hüseyin müfekkiren* (Kahire 1978); Erol Ayyıldız, *Taha Hüseyin: Hayatı, Eserleri ve Edebiyatta Eski-Yeni Anlayışı* (Bursa, ts.); Râşide Mehrân, *Tâhâ Hüseyin beyne's-sîre ve't-terceme-ti'z-zâtiyye* (İskenderiye 1979); Şükrî Faysal, *Kütübün ve mü'ellifün: Tâhâ Hüseyin* (Beirut 1980); Meftah Tahir, *Taha Husayn sa critique littéraire et ses sources françaises* (3. bs., Tunus 1982); Hüseyin Nassâr, *Dirâsât havle Tâhâ Hüseyin* (Beirut 1983); Câbir Ufûr, *el-Merâye'l-mütecâvire, dirâse fi nakdi Tâhâ Hüseyin* (Kahire 1983); Ahmed Ulebî, *Tâhâ Hüseyin racül ve fikr ve 'aşr* (Beirut 1985), *Tâhâ Hüseyin sîretü mükâfihîn 'anîdin* (Beirut 1990); Mustafa Abdülganî, *Tâhâ Hüseyin ve's-siyâse* (Kahire 1986); Mahmûd Turşûne, *el-Edebü'l-ebyağ beyne'r-Râfî'i ve Tâhâ Hüseyin* (Tunus 1989); Abdürrezzâk İd, *Tâhâ Hüseyin: el-'Akl ve'd-dîn* (Halep 1995); Abdelrashed Mahmoudi, *Taha Husayn's Education from the Azhar to the Sorbonne* (Great Britain 1998).

BİBLİYOGRAFYA :

A. Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age: 1798-1939*, London 1962, s. 324-340; Abdülhay Diyâb, *et-Türâşü'n-nakdi kable medreseti'l-cilî'cedid*, Kahire 1388/1968, s. 78-84; J. Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden 1984, s. 273-276, 360-377; İbrahim I. İbrahim, "Taha Husayn: The Critical Spirit", *Problems of the Modern Middle East in Historical Perspective: Essays in Honour of Albert Hourani* (ed. J. P. Spagnolo), Reading 1992, s. 105-118; Hassan Jamsheer, "Great Arab Modernist Thinkers of the 20th Century. The Case of Tâhâ Husayn", *Proceedings of the Arabic and Islamic Sections of the 35th International Congress of Asian and North African Studies* (ed. K. Dévényi – T. Iványi), Budapest 1997, I, 131-138; A. Goldschmidt, *Qâmûsü terâcimi Mısrî'l-hadîşe* (trc. Abdülvehhâb Bekir), Kahire 2003, s. 212-219; Mohamed al-Nowaihi, "Towards the Reappraisal of Classical Arabic Literature and History: Some Aspects of Tâhâ Husayn's Use of Modern Western Criteria", *IJMES*, XI/2 (1980), s. 189-207; Abdürrezzâk el-Hamâmî, "Sîre cedide li-Tâhâ Hüseyin", *el-Mecelletü's-şekâfiyye*, sy. 22-23, Tunus 1982, s. 16-33; Ahmed Beydûn, "Hayâtü Tâhâ Hüseyin eş-şâniye", *el-Fikrül-'Arabî*, IX/51, Beirut 1988, s. 194-209; Ahmed Abdülhalîm Atıyye, "el-Hitâbü'l-felsefî 'inde Tâhâ Hüseyin", a.e., XI/62 (1990), s. 148-156; Şevki Dayf, "Menhecü Tâhâ Hüseyin fi'd-dirâsâ-ti'l-edebîyye", *MMLADm.*, LXV/2 (1990), s. 227-240; M. Yûsuf Hasan, "el-'Aklıyyetü'l-ilmîyye fi fikri Tâhâ Hüseyin", *MMLA*, sy. 68 (1411/1991), s. 3-24; P. Cachia, "Tâhâ Husayn", *EI²* (İng.), X, 95-96; Ömer Mikdâd el-Cimeni, "Hüseyin, Tâhâ b. Hüseyin b. 'Alî b. Selâme", *Mv.AU*, VI, 422-436.



ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

TÂHÂ SÜRESİ

(سورة طه)

Kur'ân-ı Kerîm'in yirminci sûresi.

Mekke döneminin ortalarına doğru Mer-yem sûresinden sonra nâzil olmuş, adını iki harften oluşan birinci âyetinden almıştır. Muhtevasının üçte ikisi Hz. Mûsâ'nın nübüvvetine, Firavun'la ve kendi kavmiyle mücadelesine dair olduğundan Mûsâ için kullanılan "kelîmullah" nitelemesine işaretle "Kelîm sûresi" diye de isimlendirildiği kaydedilmektedir (Âlûsî, XVI, 615). Âyet sayısı 135 olup fâsılası م، و، ی harfleridir. Bunlardan mîm ve vâv birer, yâ ise birkaç defa yer almış, âyetlerin büyük çoğunluğu yâ şeklinde yazılan elifle (elif-i maksûre) son bulmuştur. Hz. Ömer'in, müslüman oluşu sırasında yeni indirdiği anlaşıl原因 Tâhâ sûresinin okuduğu âyetlerinden etkilendiği rivayet edilmektedir (İbn Hişâm, I, 343-345).

Resûl-i Ekrem'e, dolayısıyla Kur'an'ın varlığından haberdar olan herkese hitap mahiyetindeki girişten sonra Hz. Mûsâ'nın nübüvveti ve mücadeleleri, Hz. Âdem'in şeytanın iğvâsına kapılması, ardından tövbesinin kabul edilmesi ve kıyameti konu edinen sürenin muhtevasını bir giriş, dört bölüm ve bir sonuç halinde incelemek mümkündür. Bazı sûrelerin başında yer alan ve isimleriyle telaffuz edilen harflerden (hurûf-ı mukattaa) tâ ve hâ ile başlayan sürenin başında Kur'an'ın, muhatabını güçlüğe veya sıkıntıya sokmak için inmediği belirtilir. Ardından bu son ilâhî tebliğin bütün kâinatı yaratan, oradaki her şeyin mülkiyet ve yönetimine sahip bulunan Allah tarafından O'na karşı saygılı olan herkese öğüt ve uyarı vesilesi teşkil etmesi için gönderildiği belirtilir. Kulun sözlü davranışlarının gizli veya âşikâr olmasının Cenâb-ı Hak tarafından bilinmesi açısından farklılık arzetmeyeceği beyan edilir (âyet: 1-8).

Sürenin birinci bölümü Hz. Mûsâ'ya nübüvvetin gelişinin anlatılmasıyla başlar. Mûsâ'nın aile fertleriyle birlikte Mısır'a giderken Tuvâ mevkiinde veya dürülüp yaklaştırılmış yerde (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "tvv" md.) ilâhî hitaba mazhar kılıp kendisine tevhid dininin ilkelerinin öğretiliği, asâsi ve eyleyle mucize göstereceğinin bildirildiği anlatılır. Ayrıca Hz. Mûsâ'nın Firavun'a gidip hak dini tebliğ etmek ve işkenceye mâruz kalan İsrâiloğulları'nı serbest bırakmasını istemekle görevlendirildiği, Mûsâ'nın da kardeşi Hârûn'un kendisine yardımcı olarak verilmesini talep et-

tiği ve talebinin yerine getirildiği ifade edilir (âyet: 9-46). İkinci bölümde Hz. Mûsâ'nın Firavun'la mücadelesine yer verilerek Firavun'un gösterilen mucizeleri sihir diye nitelendirdiği ve buna karşılık verileceğini söylediği belirtilir. Ancak büyük bir kalabalığın önünde, Hz. Mûsâ'nın asâsinin bir yıla dönüştür sihirbazların halka yılan şeklinde gösterdikleri ipleri ve sopalarını yutması üzerine sihirbazların secdeye kapanarak, "Hârûn'un ve Mûsâ'nın rabbine iman ettik" dedikleri beyan edilir. Ardından Firavun'un ağır tehditlerine rağmen sihirbazların imanlarından dönmedikleri ve çeşitli mücadeleler sonunda Mısır'ı terketmek mecburiyetinde kalan İsrâiloğulları'nı takip eden Firavun'un onların geçtiği denizde askerleriyle birlikte boğulduğu bildirilir (âyet: 47-79). Daha sonra Hz. Mûsâ'nın kavmiyle olan mücadelesine yer verilerek düşmanların işkencesinden kurtarılan, uzun yolculukları esnasında kudret helvası ve bildircin etikle beslenen İsrâiloğulları'nın taşkınlık göstermemeleri için uyarıldıkları halde Mûsâ'nın vahiy almak için Tûr'a gittiği sırada onların -Hârûn'un bütün uyarılarına rağmen- Sâmirî'nin yaptığı puta taptıklarından bahsedilir ve neticede putun Hz. Mûsâ tarafından imha edildiği belirtilir (âyet: 80-98).

Tâhâ sûresinin üçüncü bölümünde geçmiş ümmetlere ait haberlerin ibret alınması için nakledildiği, buna rağmen uyarılardan etkilenmeyen kimselerin altından kalkamayacakları büyük bir vebal taşıyacağı ifade edilir. Daha sonra kıyametin kopmasından itibaren âhiret gününün bazı safhalarına etkileyici bir üslûpla ve kısaca temas edilir. Ardından Allah tarafından Arapça'ya büründürülmüş ilâhî kelâm olan

Tâhâ sûresinin ilk âyetleri



ve uyarıcı tebliğler ihtiva eden Kur'an'ın sorumluluk bilinci aşlamak ve düşünmeye yöneltmek amacıyla indirildiği anlatılır. Peyderpey gelen Kur'an vahyinin kendisine okunuşu bitmeden acele ile onun kelimelerini telaffuza çalışmaması hususunda Hz. Peygamber uyarılır. Bu sonuncu âyet, Kur'an'ın lafzı ile mi yoksa mânası ile mi nâzil olduğu konusundaki tartışmalar açısından büyük önem taşır. Mâtürîdî'nin naklettiğine göre bâtinî grupların (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I, 185), ayrıca son dönemlerde bazı müsteşriklerle onların yolunu izleyen kişilerin kanaatine göre Kur'an muhteva olarak Hz. Muhammed'e indirilmiş, bu muhteva onun tarafından lafız kalıbına dökülerek bilinen şekliyle ifade edilmiştir. Ancak Tâhâ sûresinin 114. âyetiyle diğer bazı âyetler bunun aksini göstermektedir (âyet: 99-114). Sürenin dördüncü bölümünde şeytanın Hz. Âdem'i etkilemesiyle Âdem ile Havvâ'nın yasak meyveden yemeleri ve bu sebeple cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirildikleri belirtilir (âyet: 115-123).

Sürenin sonuç kısmında Allah'ı anıp O'na bağlanmaktan yüz çevirenlerin âhirette kör olarak haşredileceği beyan edilir. Dünyada akıllarını kullanmayanların tarihi olaylardan ibret almadıklarına dikkat çekildikten sonra Hz. Peygamber'den sabırlı olması istenir; zorluklara katlanabilmesi için gece ve gündüz etrafındakilerle birlikte namaza, hamd ve tesbihe devam etmesi emredilir; kalbi kararmış kimselerin bir kısmına verilen dünya nimetlerine özenmemesi tavsiye edilir (âyet: 124-135). Süre, "Herkes beklemektedir, siz de bekleyin. Yakında doğru yolda yürüyüp selâmete erenin kim olduğunu anlayacaksınız" meâlindeki âyetle sona erer. Tâhâ sûresi hem inanç hürriyeti hem de can ve mal güvenliği açısından müslümanların büyük sıkıntıları çektiği ve bir kısmının Habeşistan'a hicret etmek zorunda kaldığı bir dönemde nâzil olmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın koyduğu kanunlar gereği zafer için katedilmesi gereken mesafenin ancak bir kısmı katedilmişti. Bu dönemde benzer tarihî olaylardan ibret almak, sabır merhalelerinden geçmek ve Allah'a daha çok bağlanmak gerekiyordu. Nitekim sürenin başında ilâhî hâkimiyetin, kudret ve merhametin her şeyi kuşattığı, hedefe ulaşma zamanının yaklaştığı belirtilerek Hz. Peygamber'e ve onunla birlikte eziyetlere katlanan ilk müslümanlara ümit verilmiş, zaferin uzak olmayan bir gelecekte gerçekleşeceğine işaret edilmiştir.

Tâhâ sûresinin fazileti hakkında Dârimî tarafından rivayet edilen ("Fezâ'ilü'l-

Kur'ân", 20) "Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmadan bin yıl önce Tâhâ ve Yâsîn sûrelerini okudu, O'nun okuyuşunu duyan melekler, 'Bu vahyin nâzil olacağı ümmete, bunu ezberleyecek hâfizalara ve okuyacak diillere ne mutlu!' dedi" meâlindeki hadis sahih görülmemiştir (Şevkânî, III, 342-343; krş. İbrâhîm Ali es-Seyyid Ali İsâ, s. 464-465). Ayrıca cennet ehlinin Kur'an'dan sadece Tâhâ ve Yâsîn sûrelerini okuyacağı (Zemahşerî, IV, 123) ve Tâhâ sûresini okuyan kimseye kıyamet gününde muhâcîrlerin ve ensarın sevabının verileceği (a.g.e., a.y.; Beyzâvî, III, 103) yolunda rivayet edilen hadislerin mevzû olduğu kabul edilmiştir (Zemahşerî, I, 684-685; Muhammed et-Trablusî, II, 717). Karabaş Velî *Tefsîr-i Sûre-i Tâhâ* adlı eserinde sürenin tasavvufî açıklamasını yapmıştır (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 332).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 343-345; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2005, I, 185; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 684-685 [nâşirlerin notu]; IV, 123; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut 1408/1988, XI, 110-111; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Beyrut 1410/1990, III, 103; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, Kahire 1350, III, 342-344; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Ahmed el-Emed – Ömer Abdüsselâm es-Selâmî), Beyrut 1421/2000, XVI, 615-616; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidî'z-za'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 717; Ca'fer Şerefeddin, *el-Mevsû'atü'l-Kur'âniyye haşâ'işü's-süver*, Beyrut 1420/1999, V, 221-261; İbrâhîm Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 464-465; Seyyid Muhammed Hüseyinî, "Sûre-i Tâhâ", *DMT*, IX, 352-353.



BEKİR TOPALOĞLU

TAHALLÜL

(التحلل)

İhram yasaklarının kalkması anlamında bir fıkıh terimi
(bk. İHRAM).

TAHAMMÜL

(التحمل)

Hadislerin bir hocadan öğrenilmesi, başkalarına öğretilmesi ve rivayet edilmesi metodlarının ortak adı.

Sözlükte "bir yükü sırtına alıp taşımak; bir kimsenin güç durumlar karşısında dayanabilmesi" anlamlarındaki **tahammül** kelimesi hadis terimi olarak "râvinin bir

hocadan dinlemek, yazmak vb. yollarla emanet aldığı hadisleri herhangi bir değişiklik yapmadan (tashîf ve tahrîf) talebelerine nakletmesi" demektir. Terim **tahammülü'l-hadis** ve **tahammülü'l-ilm** şeklinde de kullanılır. Hadisleri öğrenme işine tahammül yanında **haml** veya **ahz**, onları rivayet etmeye **edâ** denir. Tahammül konusu kaynaklarda farklı başlıklar altında incelenmiştir. Kâdî İyâz tahammülü'l-ilm yerine "hadis alma çeşitleri ve rivayet usulleri" (*el-İlmâ*³, s. 68), Tûfî "rivayetin mertebeleri", İbn Hazm "rivayetin mahiyeti", İbnü's-Salâh "hadis dinlemenin keyfiyeti, tahammülü ve hadisi zaptetmenin niteliği" (*'Ulümü'l-hadis*, s. 128) gibi başlıklara yer vermiştir. Tahammülün kimler tarafından yapılabileceği konusu üzerinde durulmuş ve hadisi öğrenip nakleden kişinin güvenilirliğinin temel şart olduğu belirtilmiştir. Güvenilir sayılmanın ilk şartı da dindar olmaktır. Hadis âlimleri, Müslümanlığı benimsemeyenlerin hadis öğrenmelerinde bir sakınca bulunmadığını söylemiş, ancak âlimler bunların rivayet ettiği hadisin kendilerinden rivayet edilemeyeceği görüşünde birleşmiştir. Sahâbeden Cübeyr b. Mut'im, müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'in akşam namazında Tûr sûresini okuduğunu işitmiş, ancak bu bilgiyi İslâm'a girdikten sonra rivayet ettiği için rivayeti kabul edilmiştir (Süyûtî, s. 237). Hadis âlimleri arasında farklı görüşlere rastlanmakla birlikte genel kabule göre temyiz yaşına ulaşan çocuklar ilim meclisine katılıp hadis dinleyebilir ve dinlediği hadisleri nakledebilir (Ahmed Muhammed Şâkir, s. 120). Burada önemli olan, çocuğun dinlediği hadisi anlaması ve konuyla ilgili olarak kendisine yöneltilen sorulara cevap verebilmesidir. Diğer taraftan hadis meclislerine katılmak, hadis dinlemek, yazmak veya zaptetmek için belli bir yaş sınırlamasının getirilmesi insan tabiatına aykırı bulunmuştur. Nitekim beş yaşlarındaki çocukların hadis dinlediklerine ve bunları sonradan doğru bir şekilde naklettiklerine dair rivayetler mevcuttur (a.g.e., s. 108). Hasan b. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr ve Nu'mân b. Beşîr gibi sahâbilerin bulûğ çağından önce öğrendikleri hadisleri naklettikleri ve eskiden beri çocuk yaştakilerin hadis meclislerine katılmalarına izin verildiği bilinmektedir (İbnü's-Salâh, s. 128).

Hadis tahammülü sekiz yolla gerçekleşir. 1. **Semâ**. Hadis tahammül yollarının en makbul olanıdır. Sahâbenin Resûl-i Ekrem'den duyduğu sözleri belledikten son-